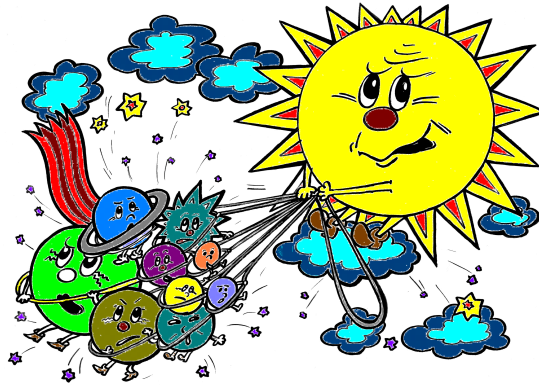

Numerické simulace v astrofyzice

Petr Jelínek

Jihočeská univerzita, Přírodovědecká fakulta, České Budějovice,
Česká republika

Astronomický ústav, Akademie věd České republiky v.v.i., Ondřejov,
Česká republika

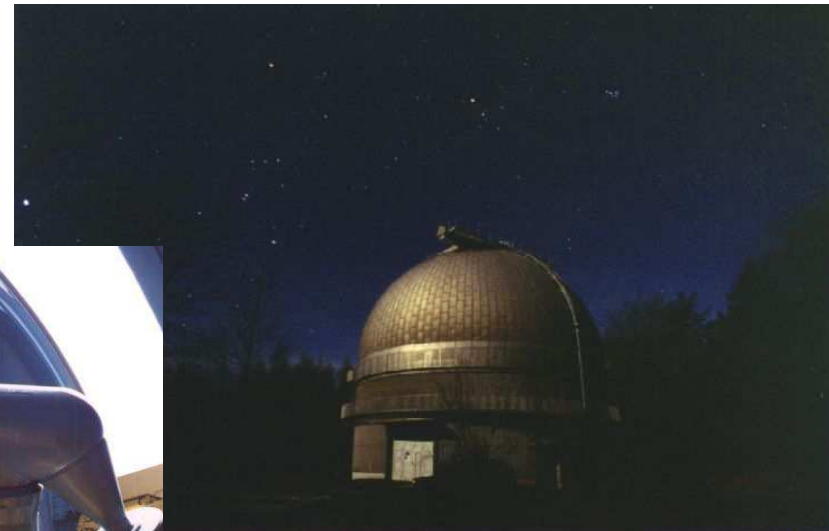

Obsah

- Slunce a jeho vlastnosti
  - Vnitřní a vnější oblasti Slunce
- Procesy ve sluneční koróně
  - Ohřev sluneční koróny
- Vlny a oscilace ve sluneční koróně
- Numerické simulace ve sluneční fyzice
- *Numerické simulace procesů interakce HVCs s galaktickým diskem*
- Závěr

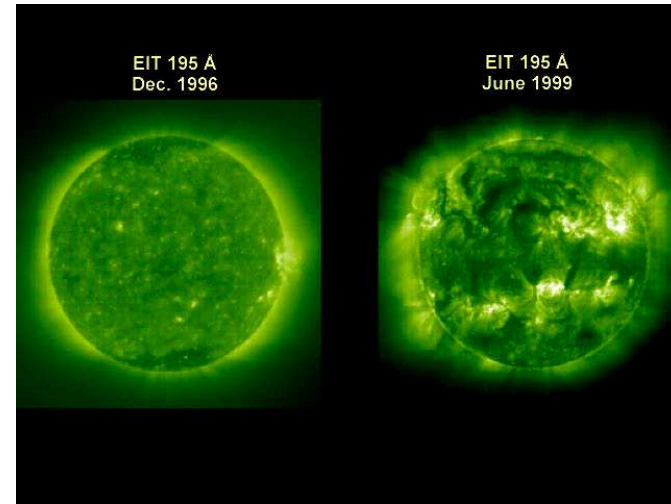
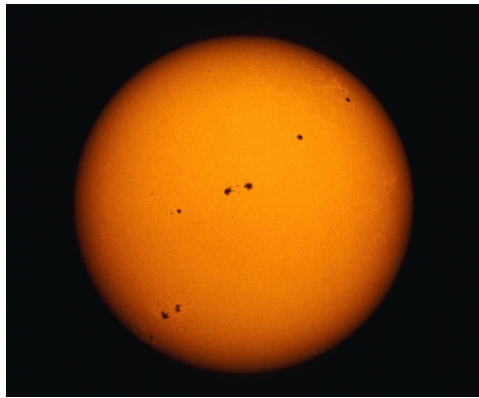
Ondřejov

- Malá obec ležící asi 30 km od Prahy – <http://www.obecondrejov.cz/>
- Astronomický ústav AV ČR, v.v.i.
- Založen roku 1898, má 4 hlavní vědecká oddělení:
  - Sluneční fyzika
  - Stelární astronomie
  - Meziplanetární hmota
  - Galaxie a planetární systémy

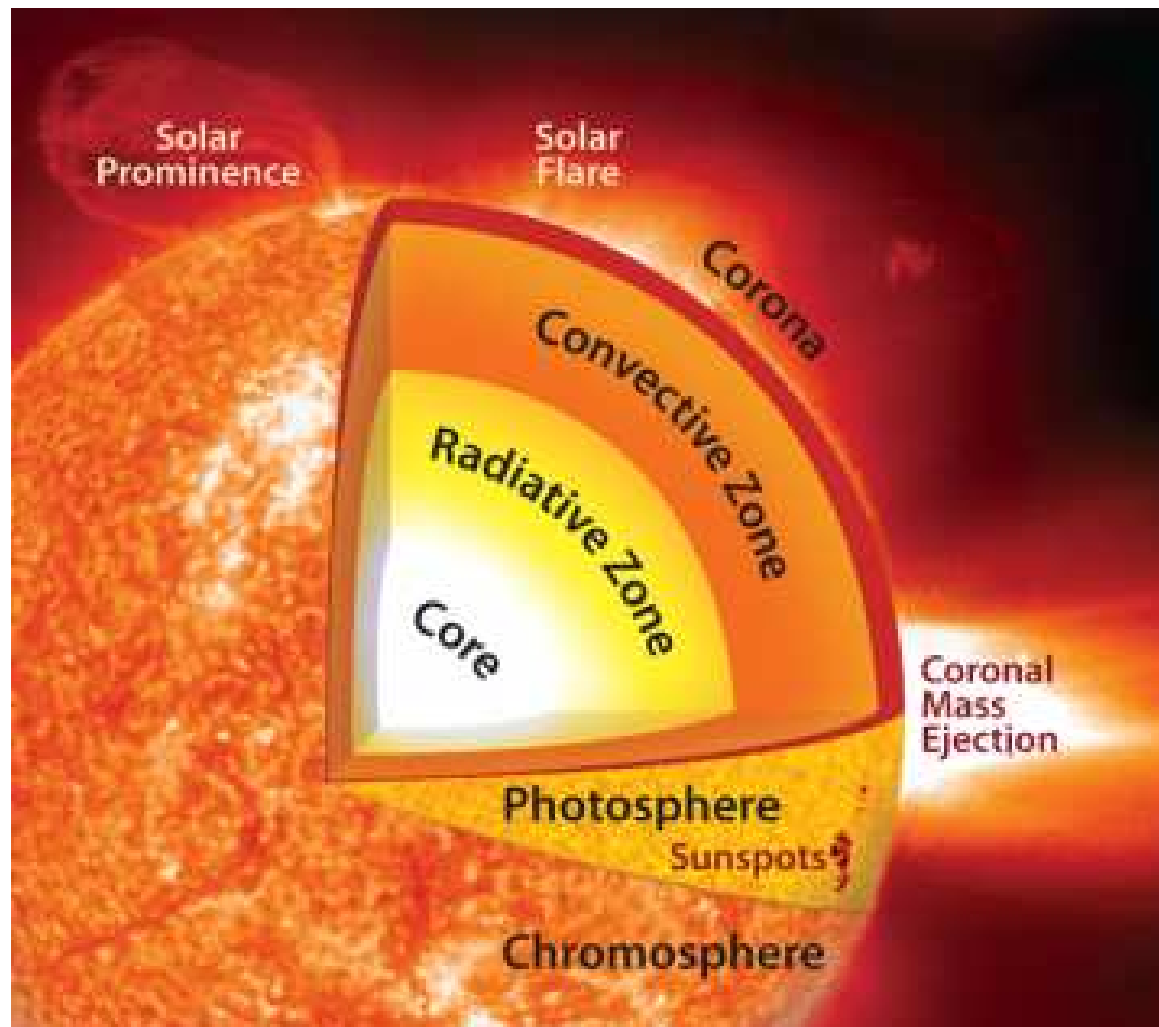
<http://www.asu.cas.cz/>

Slunce

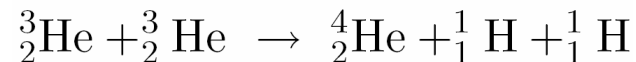
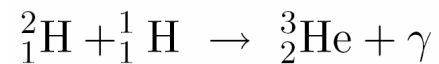
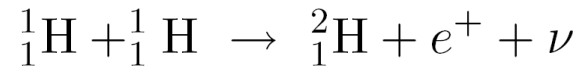
- Největší těleso ve sluneční soustavě
- Nejbližší hvězda Zemi, obrovský útvar složený z plazmatu – zdroj tepelného a světelného záření
- Jde o těleso, které je velice aktivní i když se to na první pohled vůbec nezdá...

Stavba Slunce

Vnitřní části Slunce

- **Jádro** – termonukleární reakce, slučování vodíku na helium

- **Vrstva v zářivé rovnováze** – přenos energie zářením

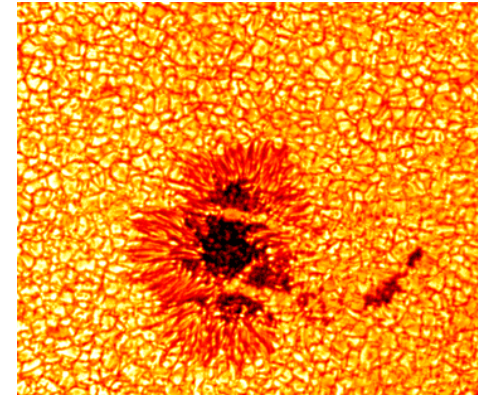
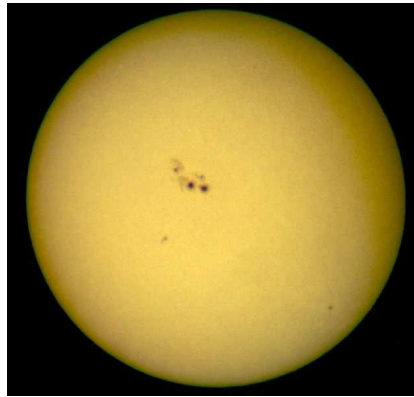
$$\frac{dT}{dr} = -\frac{3\bar{\kappa}L_r\rho}{16\pi4\sigma r^2T^3}$$

- **Konvektivní vrstva** – přenos energie konvekcí (prouděním)

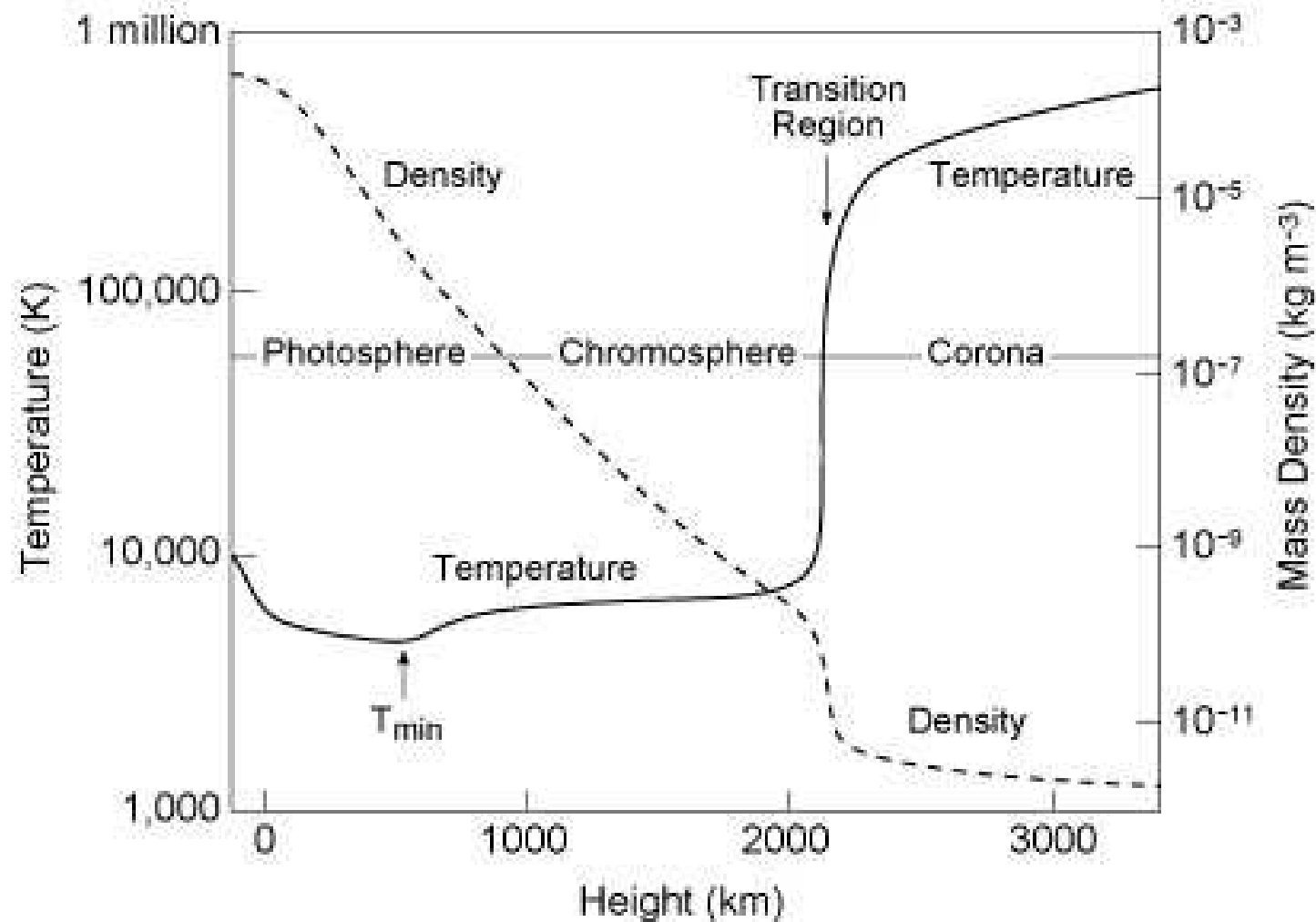
$$\frac{dT}{dr} = \left(1 - \frac{1}{\gamma}\right) \frac{T}{P} \frac{dP}{dr}$$

Atmosféra Slunce

- Fotosféra
- Chromosféra
- Koróna

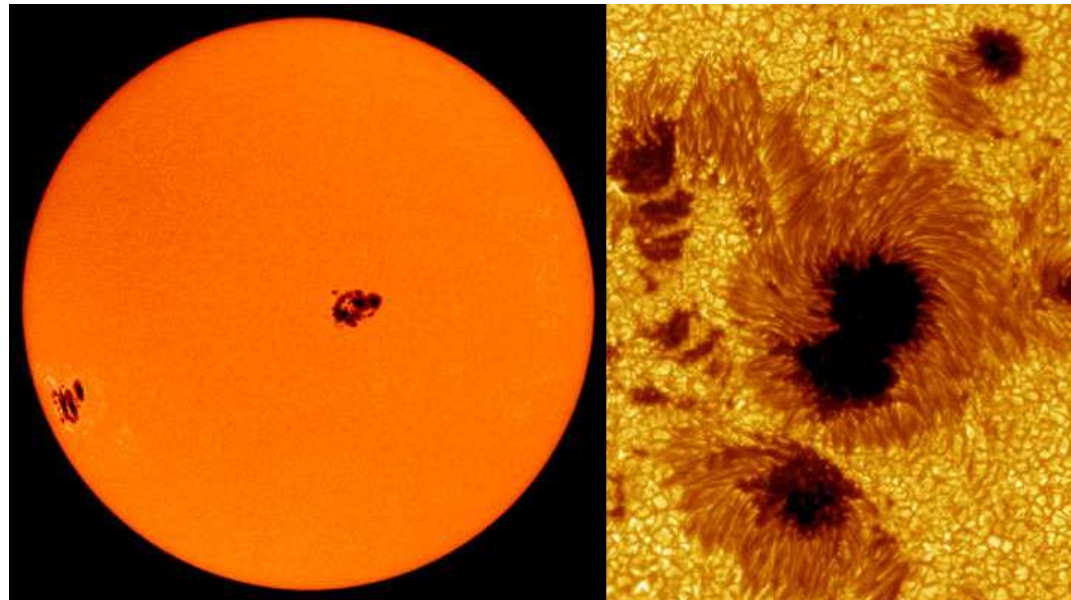
Sluneční atmosféra

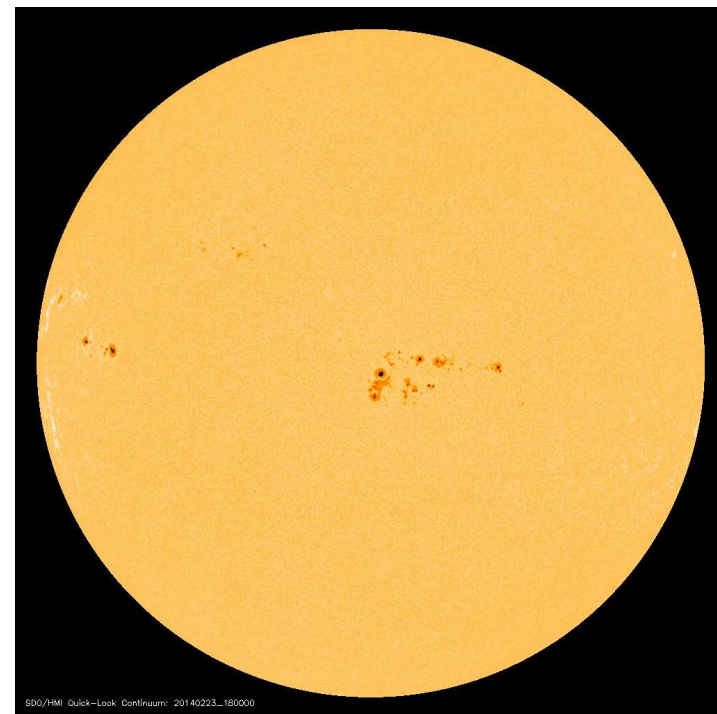
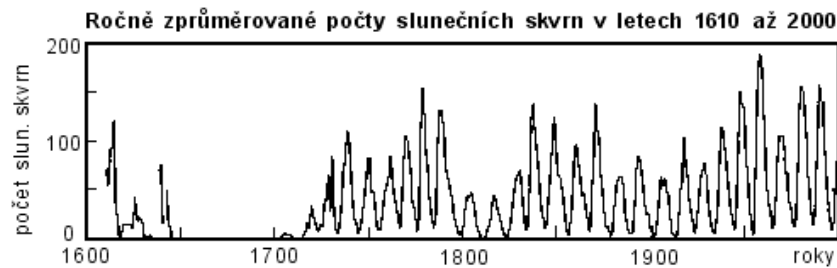
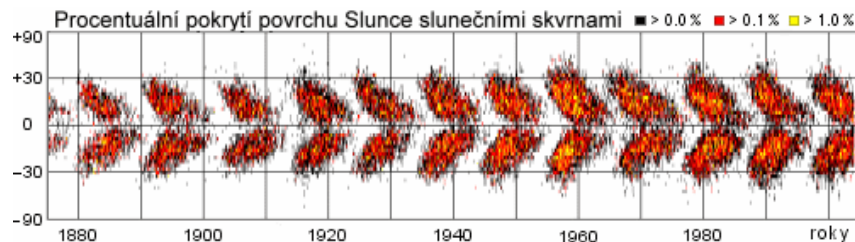
Sluneční skvrny – I.

- Slunce vykazuje zhruba jedenáctiletou periodu, kdy nastává minimum nebo maximum sluneční aktivity
- Předposlední maximum sluneční aktivity nastalo v roce 2001, poslední (s velmi malou aktivitou) zřejmě v roce 2013 (???)

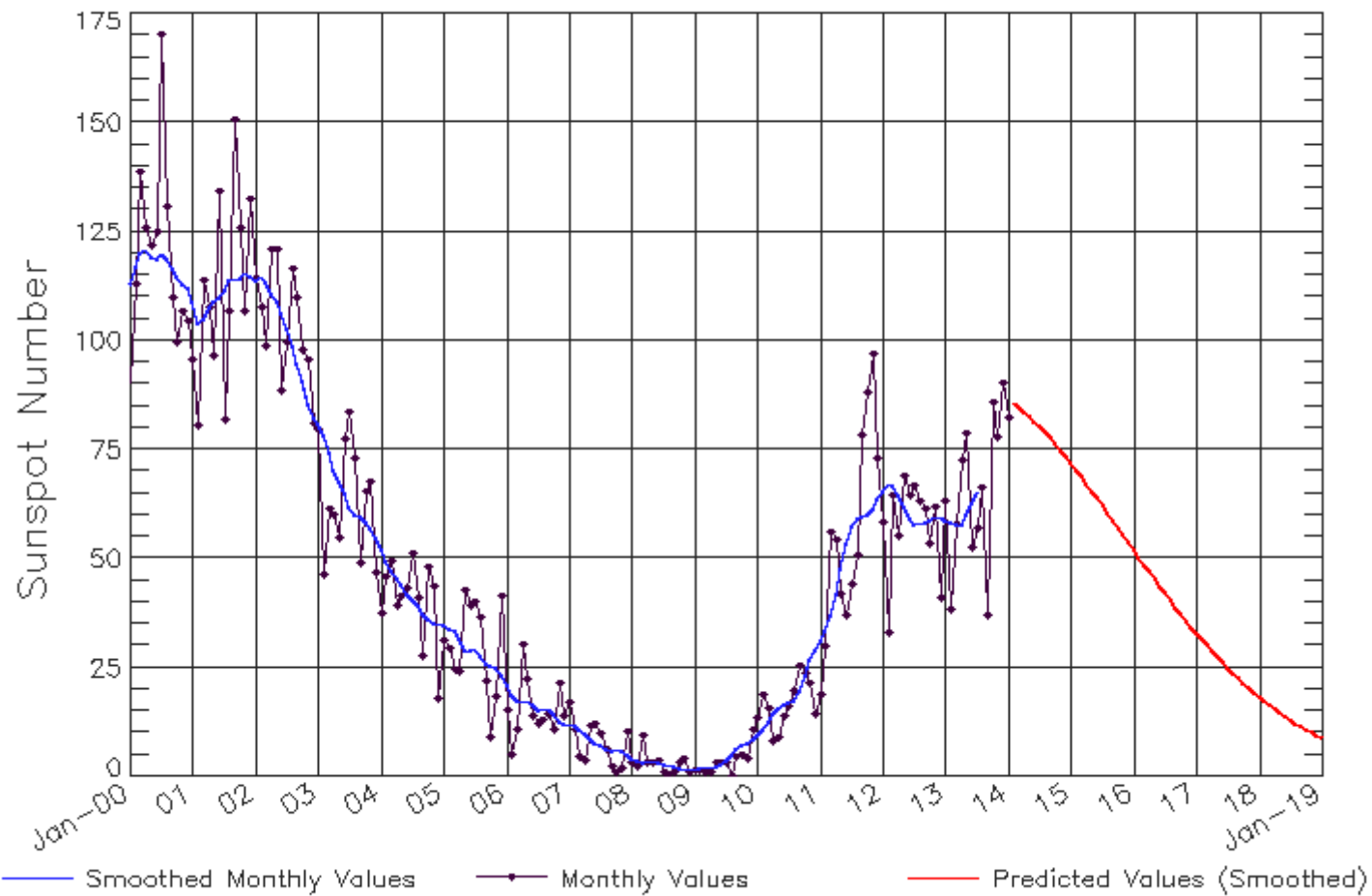
Sluneční skvrny – II.

- V současné době bude počet skvrn na slunečním povrchu klesat až do doby, kdy nastane sluneční minimum
- Předpokládá se, že maximum 2013 sluneční aktivity s Wolfovým číslem kolem 90 bude mít nejnižší hodnotu od roku 1928 (Wolfovo číslo tehdy bylo 78)

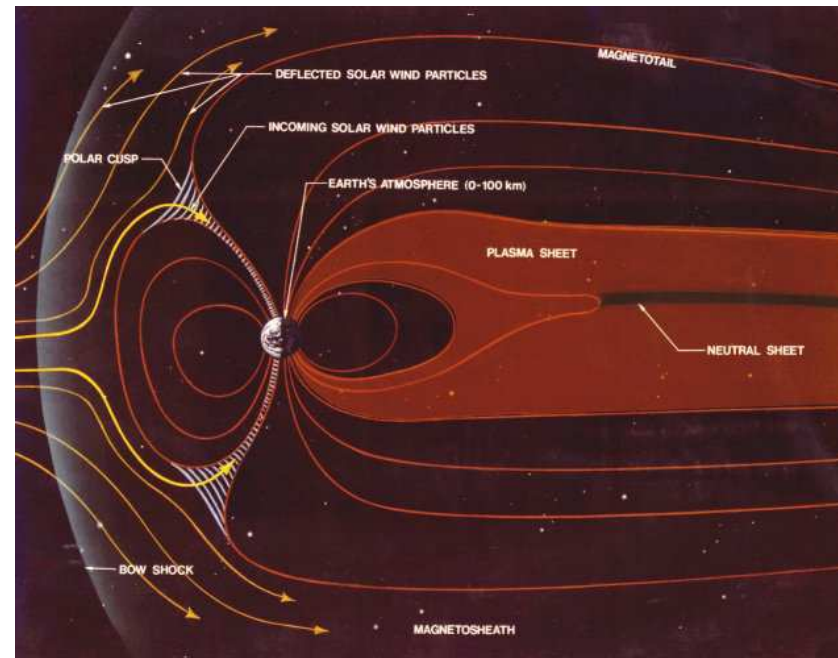
Sluneční aktivita

ISES Solar Cycle Sunspot Number Progression
Observed data through Jan 2014

Projevy sluneční aktivity

- V období maxima sluneční aktivity můžeme pozorovat polární záře, dokonce i v našich zeměpisných šířkách (např. **17.11.1989** nebo listopad 2003)

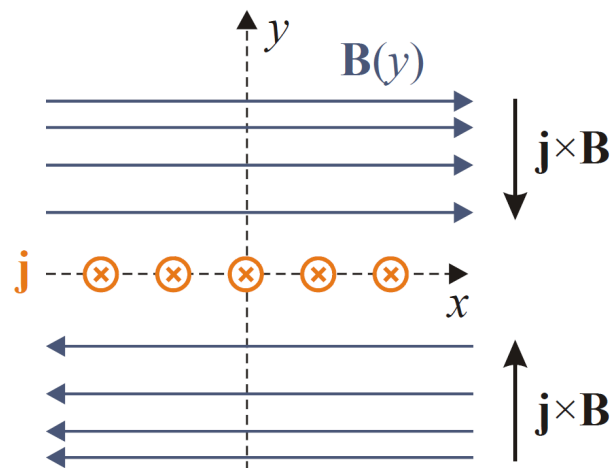

Ohřev vyšších vrstev sluneční atmosféry

- Teplota fotosféry ~ 6000 K
- Teplota koróny ~ 1 – 3 MK (v erupcích až o řád vyšší)
- V současnosti existuje několik možných mechanismů vysvětlení tohoto jevu
  - **Rekonexe magnetického pole** – tzv. přepojování magnetických siločar
  - **Vlny a oscilace ve sluneční koróně** – pomalé a rychlé magnetoakustické vlny, Alfvénovy vlny

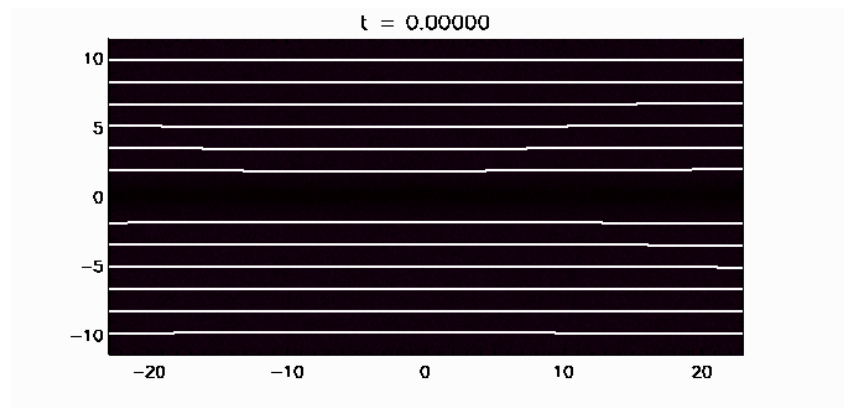
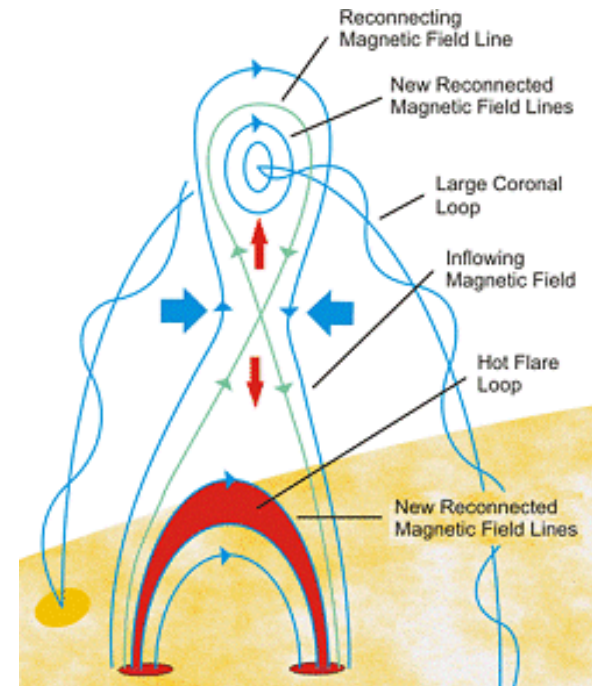
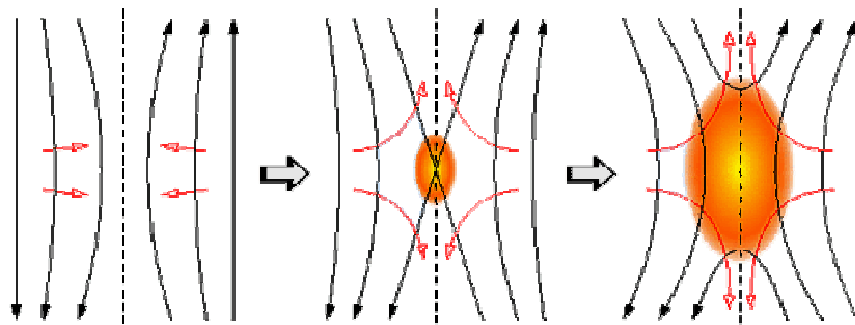
Rekonexe magnetického pole

- Jde o proces přepojení magnetických siločiviek do jiné, energeticky výhodnější konfigurace – uvolní se magnetická energie ve formě tepla, které zahřeje okolní plazma
- K přepojování dochází v oblastech, kde magnetické siločáry míří opačným směrem, to je v astrofyzice velice časté – smyčky magnetického pole v koróně, magnetosféra Země, atd.

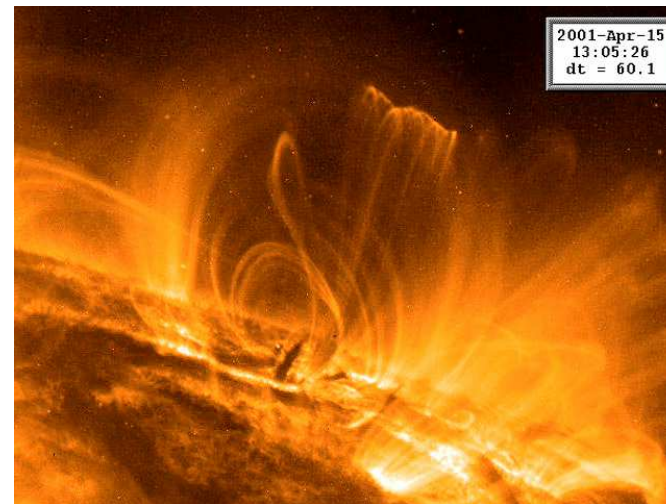
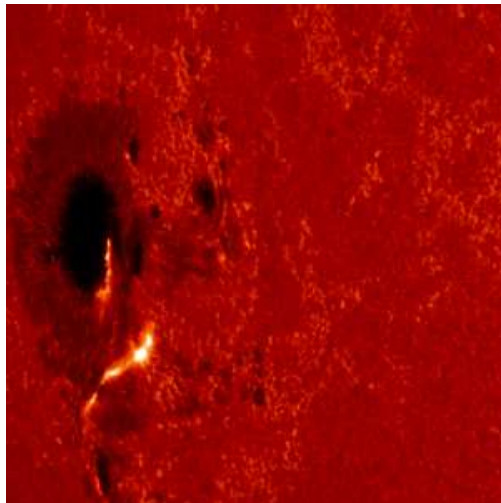

Rekonexe magnetického pole

Sluneční erupce

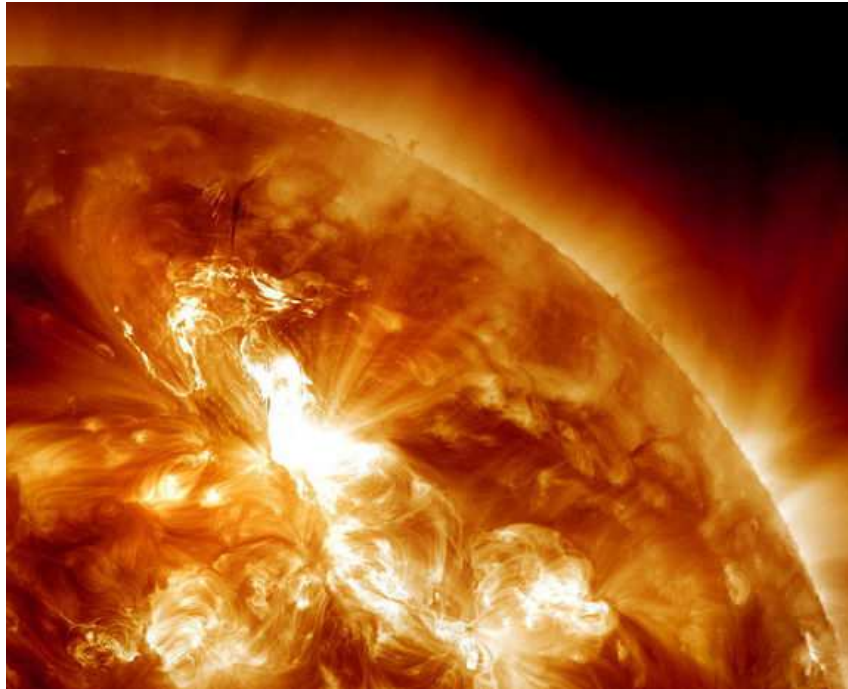
- Jedná se o náhlá zjasnění ve sluneční atmosféře, doprovázená uvolněním hmoty a obrovského množství energie
- Jsou to největší výbuchy ve sluneční soustavě, kdy se během několika desítek až stovek sekund uvolní energie až 10^{25} J

- Sluneční erupce jsou nesmírně komplikované procesy a navíc se ukazuje, že by mohly být spouštěcím (nebo doprovodným) mechanismem pro tzv. vyvržení koronální hmoty

Sluneční erupce

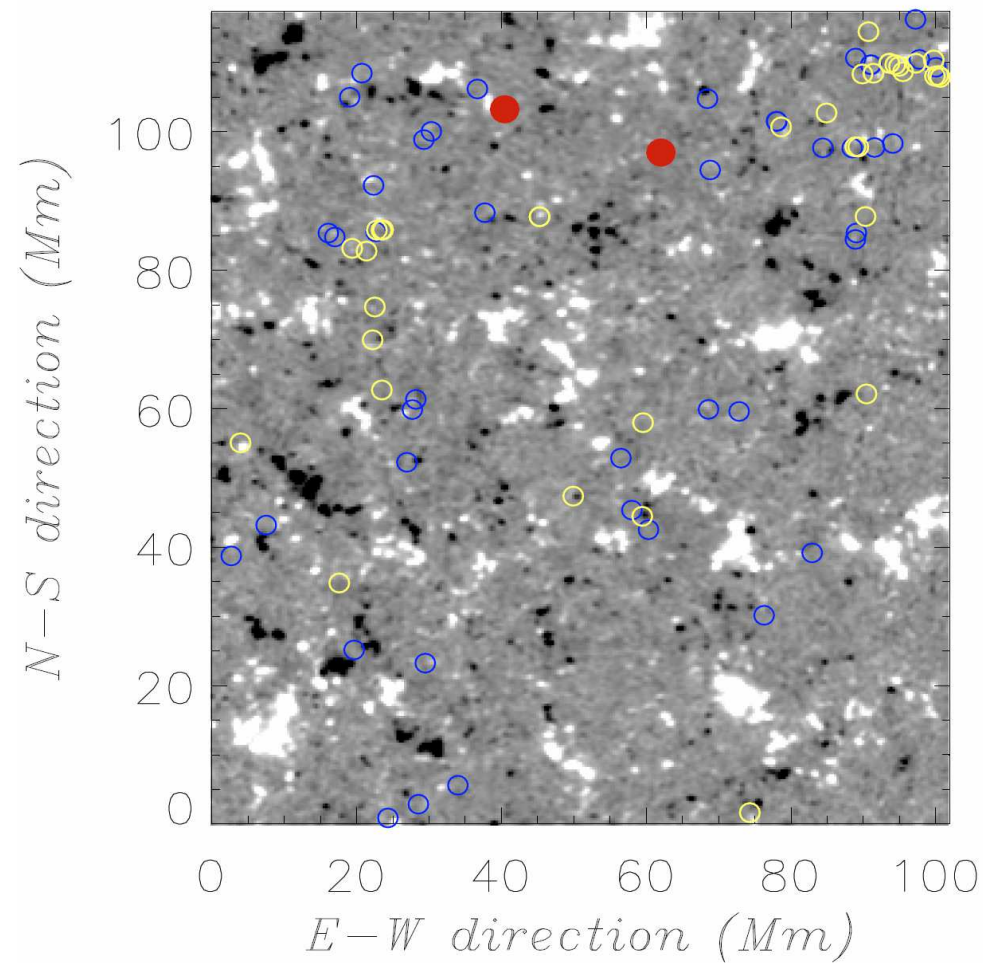

M9 Solar Flare, January 23, 2012

X5.4 Solar Flare, March 7, 2012

Magnetogram SOT/Hinode

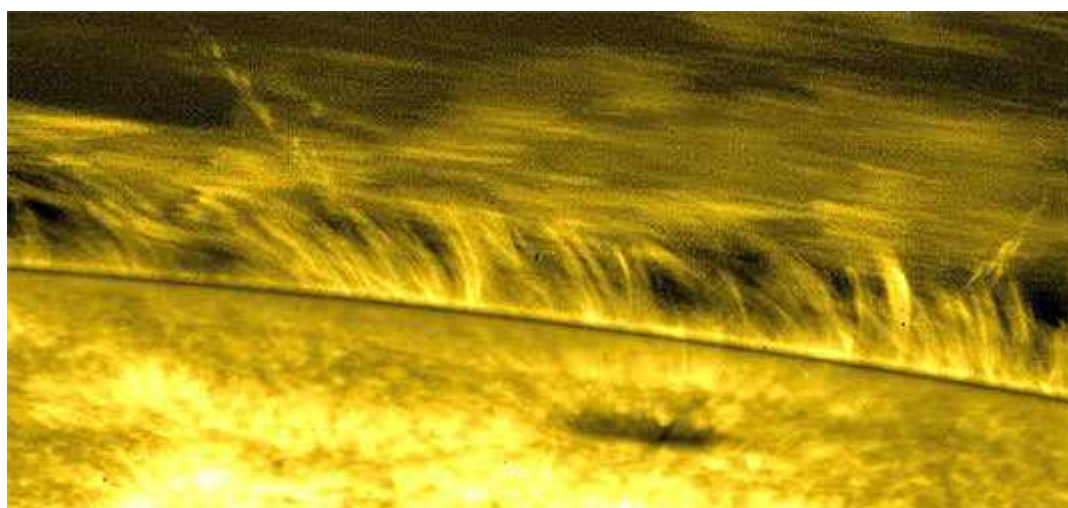
Magnetoakustické vlny

- V plazmatu, stejně jako ve vzduchu se šíří vlny
- Šíření je ale komplikovanější, díky magnetickému poli, které do tohoto prostředí vnáší anizotropii
- V plazmatu tedy můžeme pozorovat hned tři vlnoplochy pro magnetoakustické vlny:
  - rychlé
  - pomalé
  - Alfvénovy
- Podle posledních výzkumů se ukazuje, že právě Alfvénovy vlny by mohly být hlavním procesem, zodpovědným za ohřev sluneční koróny

Alfvénovy vlny

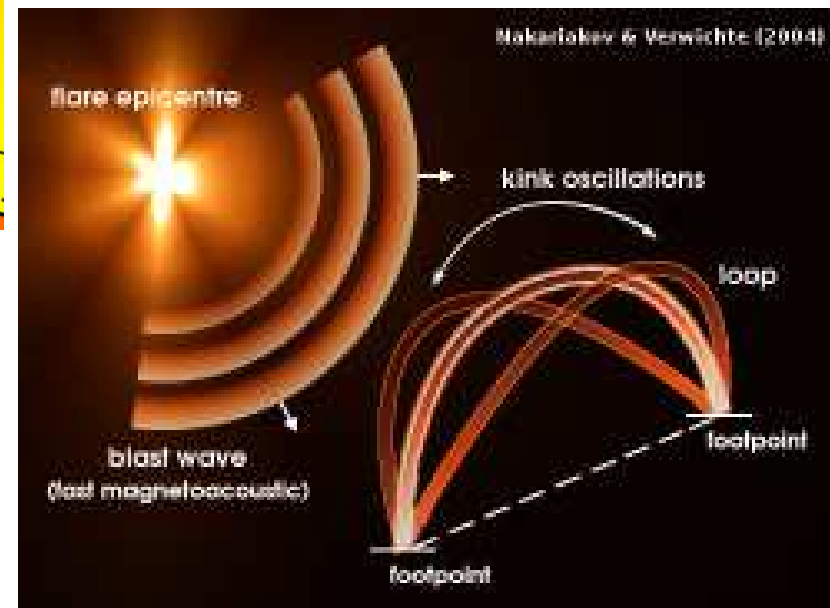
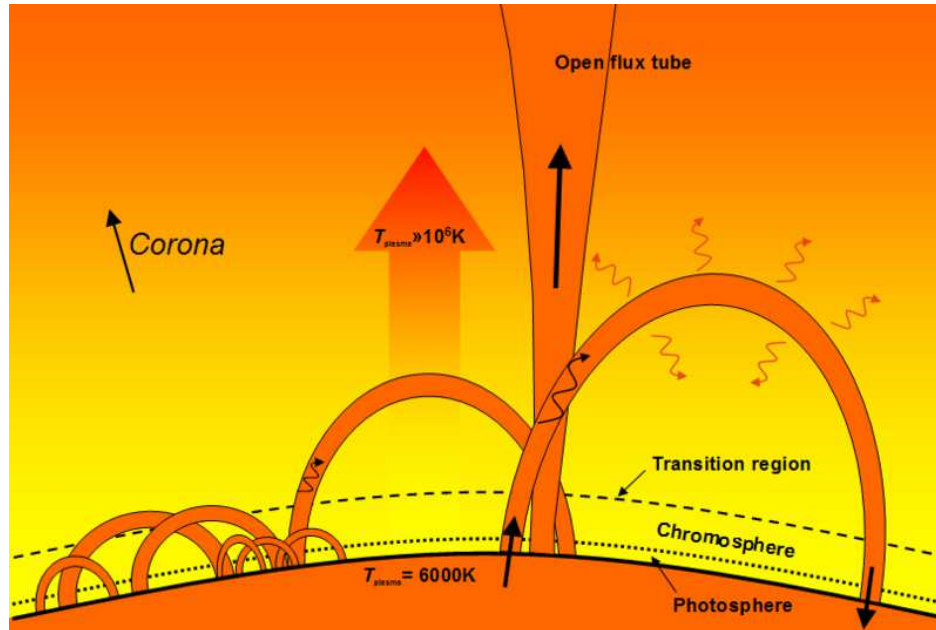

Hannes Alfvén (1908 – 1995)

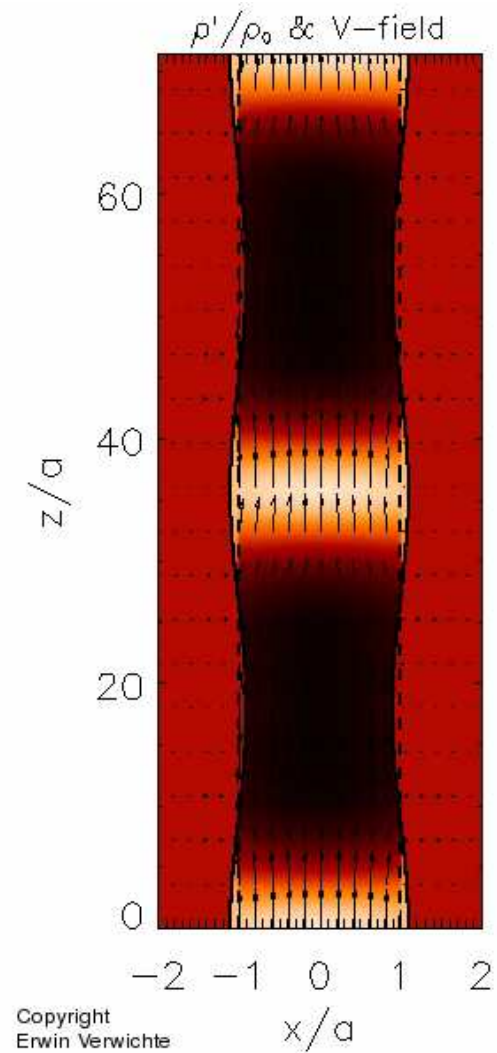
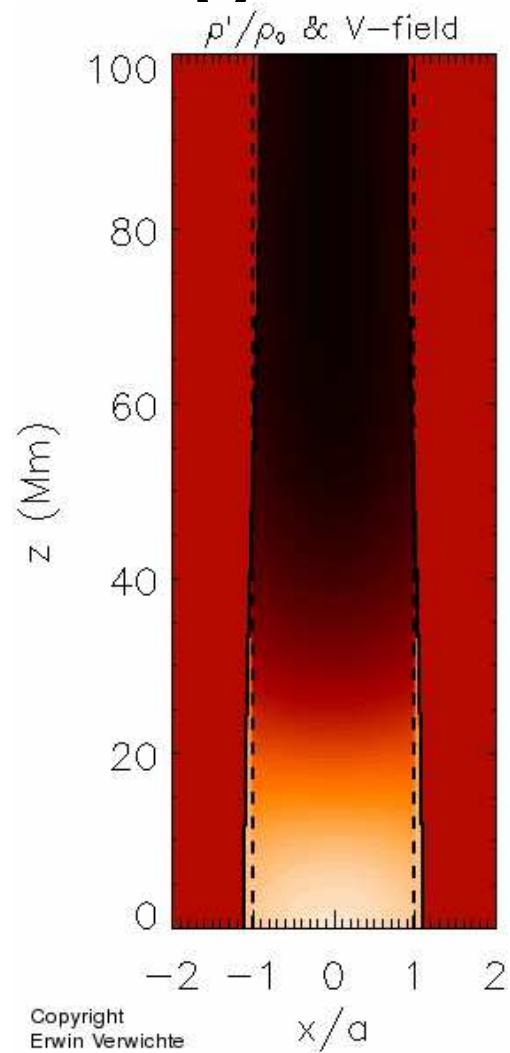

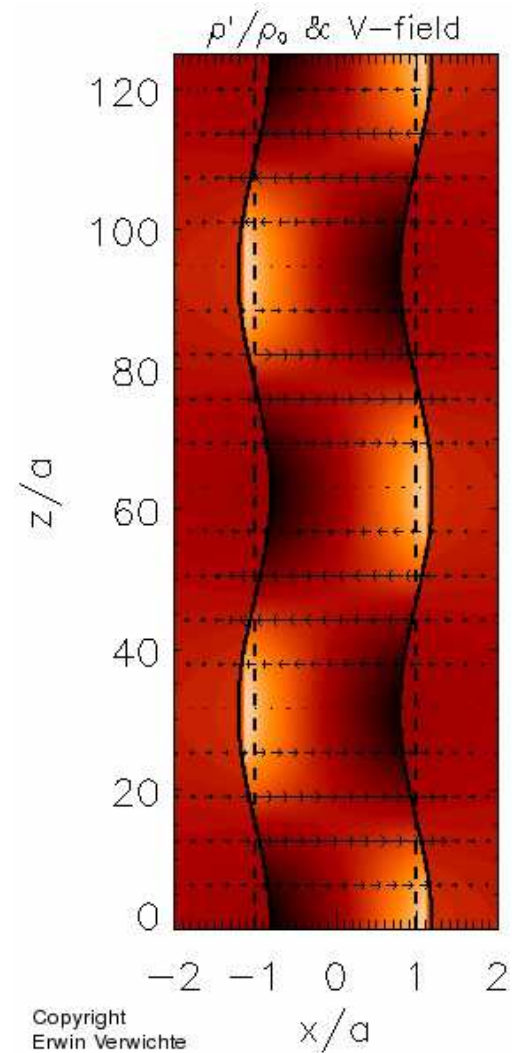
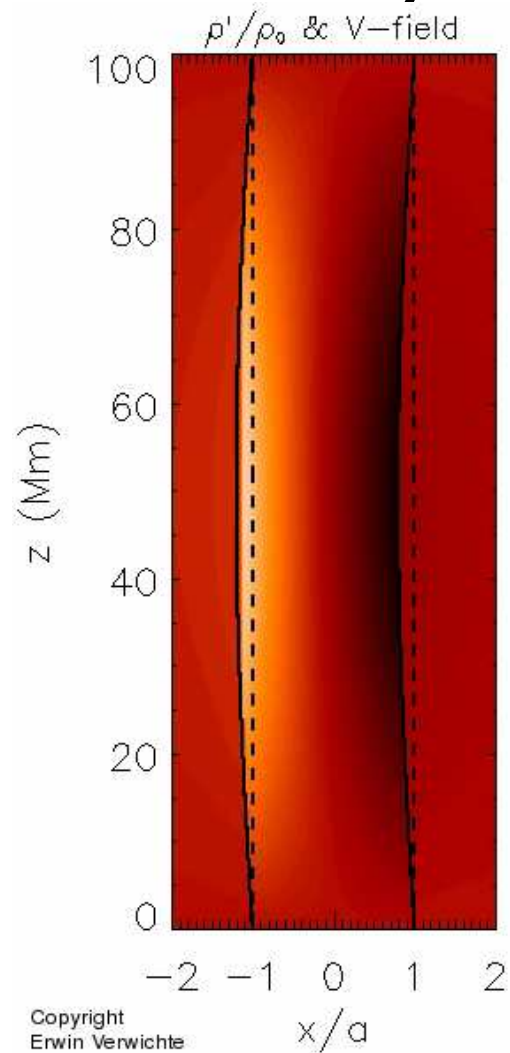
MHD vlny ve sluneční koróně

„Sausage“ módy

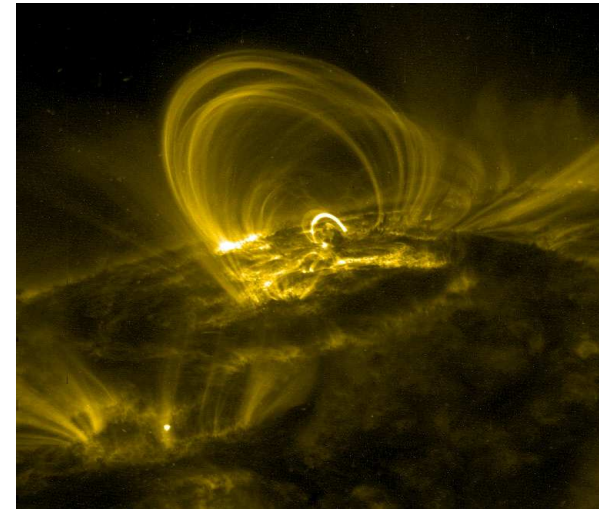

„Kink“ módy

Motivace pro studium

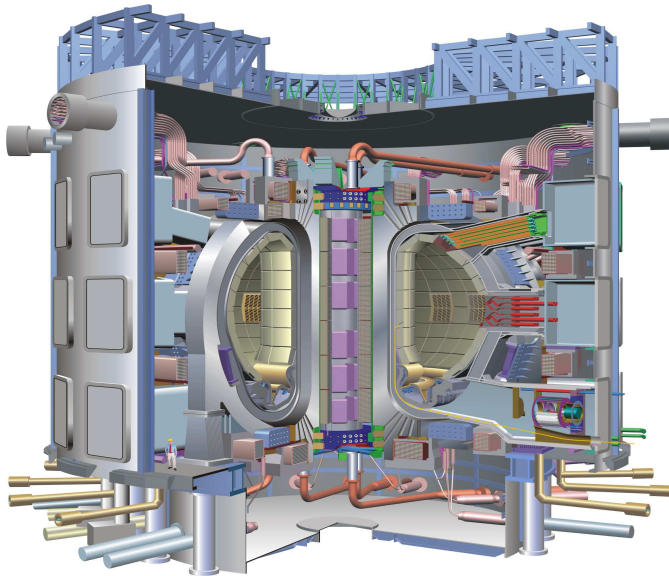
- Ve sluneční koróně jsou vlny a oscilace pozorovány již poměrně dlouhou dobu
- Jsou pozorovány ve viditelné oblasti spektra, v EUV, rentgenovském záření, rádiových vlnách, ...
- Důležitost takových pozorování tkví v možnosti diagnostiky sluneční koronální struktury (magnetické pole, hustota plazmatu, atd.)
- Různé módy oscilací byly pozorovány s vysoce citlivými přístroji na palubách kosmických sond, např. SUMER (SOHO), TRACE, SDO, Hinode

Motivace pro studium

- Tyto studie jsou důležité nejen pro pochopení vln v koronálních smyčkách, ale též například pro pochopení dynamiky slunečního větru a dalších nevyřešených problémů sluneční fyziky

- Kromě pozorování (pozemských nebo ze sond) hrají velmi důležitou roli **numerické simulace**

Motivace numerických simulací

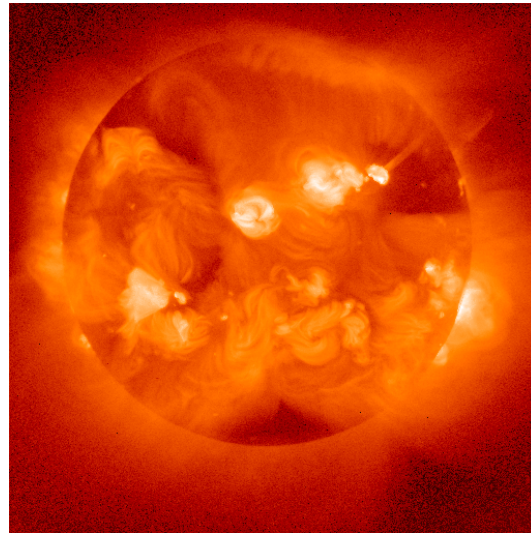
- „Das ganze tschechische Volk ist eine Simulantenbande.“

Poslušně hlásím, 1957 (J. Hašek, Osudy dobrého vojáka Švejka, 1922)

Motivace numerických simulací

- Oscilace v koronálních smyčkách byly studovány analyticky, ale tyto studie jsou možné pouze pro idealizované situace, proto se začaly procesy zkoumat numericky
- Simulace jsou založeny na numerickém řešení rovnic magnetohydrodynamiky

MHD rovnice

- V numerických modelech se popisuje pohyb plazmatu pomocí MHD rovnic

$$\frac{D\rho}{Dt} = -\rho \nabla \cdot \mathbf{v},$$

$$\rho \frac{D\mathbf{v}}{Dt} = -\nabla p + \mathbf{j} \times \mathbf{B}$$

$$\frac{D\mathbf{B}}{Dt} = (\mathbf{B} \cdot \nabla) \mathbf{v},$$

$$\frac{De}{Dt} = -\gamma e \nabla \cdot \mathbf{v},$$

$$\nabla \cdot \mathbf{B} = 0.$$

$$D/Dt \equiv \partial/\partial t + \mathbf{v} \cdot \nabla$$

$$e = \frac{p}{(\gamma - 1)\rho}$$

Numerické řešení MHD rovnic

- MHD rovnice (1) – (4) se přetransformují do tzv. konzervativního tvaru

$$\frac{\partial \Psi}{\partial t} + \frac{\partial \mathbf{F}(\Psi)}{\partial x} + \frac{\partial \mathbf{G}(\Psi)}{\partial y} = 0 \quad \Psi = \begin{pmatrix} \rho \\ \rho v_x \\ \rho v_y \\ B_x \\ B_y \\ U \end{pmatrix}$$

$$\frac{\partial \rho v_i}{\partial t} = -\nabla_j \left[\rho v_i v_j - \frac{B_i B_j}{\mu_0} + \delta_{ij} \left(\frac{B^2}{2\mu_0} + p \right) \right]$$

- Pro řešení MHD rovnic existuje celá řada numerických algoritmů včetně profesionálního software jako NIRVANA, ATHENA, FLASH, ... (www.astro-sim.org)

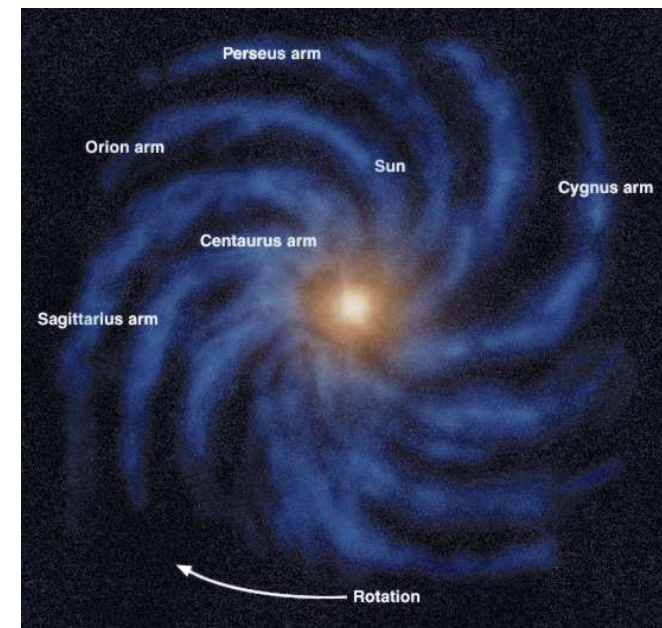
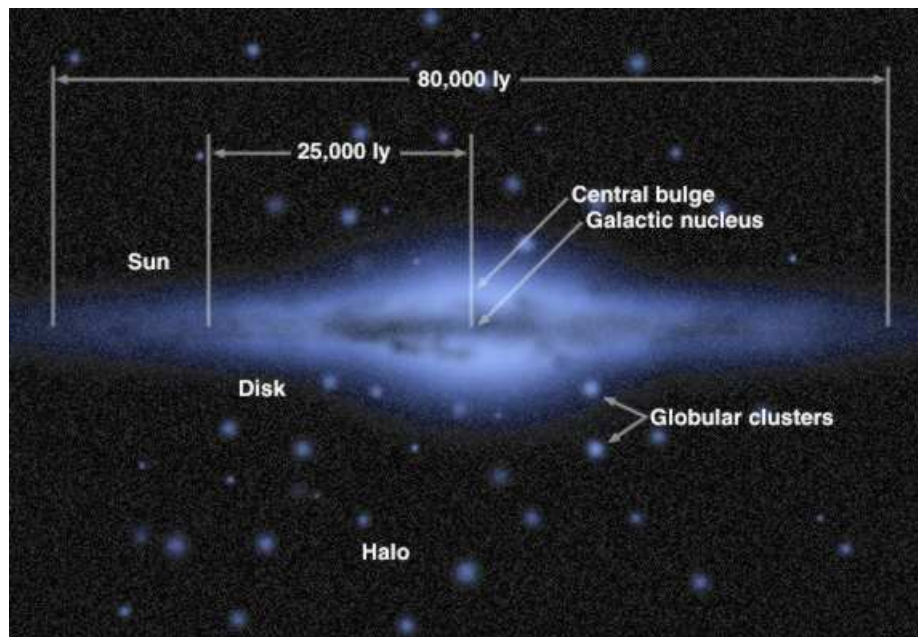

Více o naší práci ...

- M. Karlický, P. Jelínek, H. Mészárosová, **Magnetoacoustic waves in the narrowband dm-spikes sources**, *Astronomy and Astrophysics* **529**, A96, 2011.
- P. Jelínek, M. Karlický, **Magnetoacoustic waves in diagnostics of the flare current sheets**, *Astronomy and Astrophysics* **537**, A46, 2012.
- P. Jelínek, M. Karlický, K. Murawski, **Magnetoacoustic waves in a vertical flare current-sheet in a gravitationally stratified solar atmosphere**, *Astronomy and Astrophysics* **546**, A49, 2012.
- M. Karlický, H. Mészárosová, P. Jelínek, **Radio fiber bursts and fast magnetoacoustic wave trains**, *Astronomy and Astrophysics*, **550**, A1, 2013.
- P. Jelínek, K. Murawski, **Numerical simulations of magnetoacoustic-gravity waves in the solar coronal curved magnetic field lines structure**, *MNRAS*, **435**, 2347, 2013

Stavba a parametry Galaxie

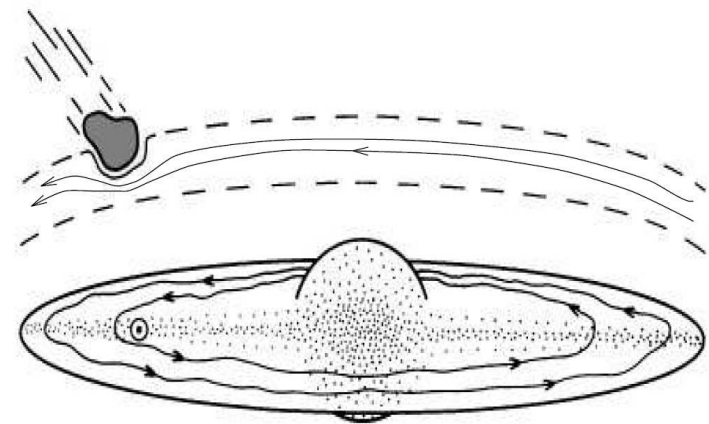
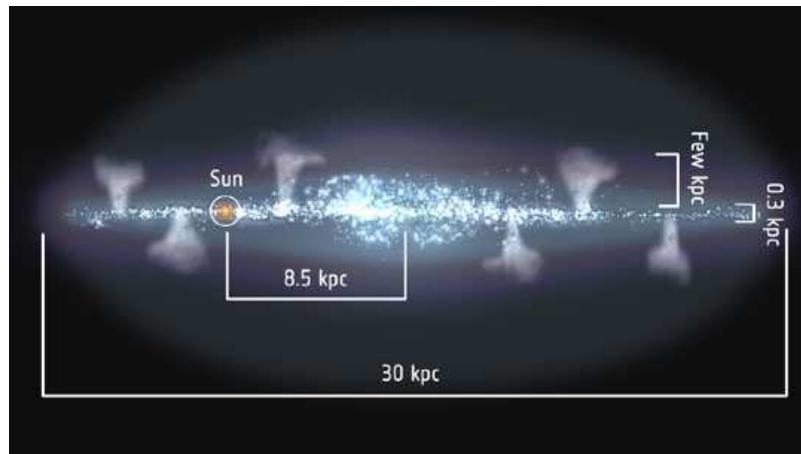
- Naše Galaxie se skládá z hvězd, hvězdokup (kulových, otevřených a hvězdných asociací), temné hmoty, a mezihvězdného prachu a plynu
- Hvězd se v naší Galaxii nachází zhruba 400 miliard, celkový zářivý výkon hvězd v Galaxii činí asi 20 miliard L_S ($7,7 \cdot 10^{36}$ W)

Galaktické fontány

- Exploze supernov v galaktickém disku zahřívají mezihvězdnou látku
- Plyn nad galaktickým diskem (~ 1 kpc) chladne (kondenzuje) a padá ve formě tzv. „High Velocity Clouds“ ($\sim 200 \text{ km.s}^{-1}$) zpět na galaktický disk

Numerické řešení

- Pro řešení tohoto problému se použijí opět MHD rovnice ve tvaru (1) – (7), pouze pohybová rovnice má nyní tvar:

$$\varrho \partial_t \vec{v} + \varrho (\vec{v} \cdot \nabla) \vec{v} = -\nabla p + \frac{1}{\mu_0} (\nabla \times \vec{B}) \times \vec{B} + \underline{\underline{\varrho g}}$$

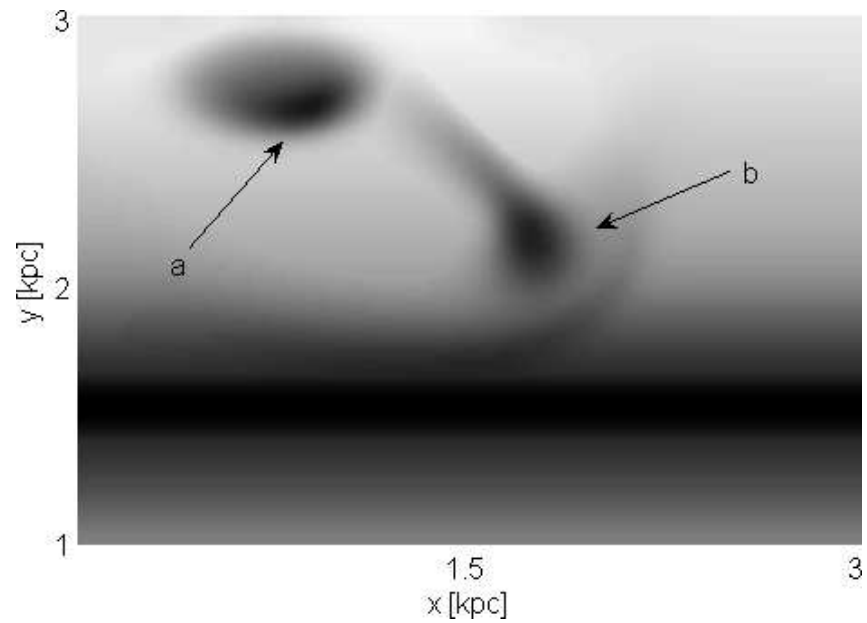
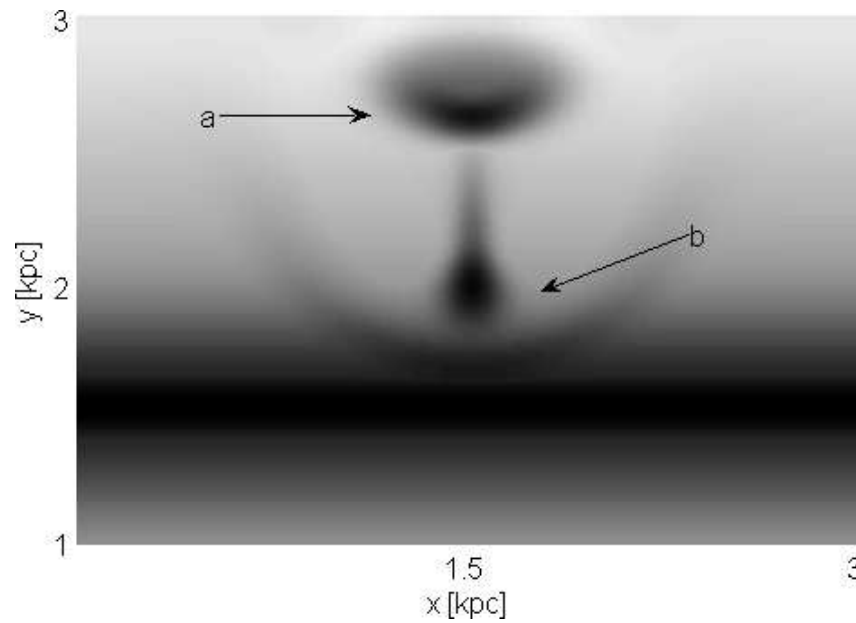
- Hustota se generuje podle vztahu (Santillán et al., 1999):

$$\varrho(y) = \varrho_0 \cdot \left[0.60 e^{-0.5 \left(\frac{y}{70 \text{ pc}} \right)^2} + 0.30 e^{-0.5 \left(\frac{y}{135 \text{ pc}} \right)^2} + 0.07 e^{-0.5 \left(\frac{y}{135 \text{ pc}} \right)^2} + 0.10 e^{-\frac{|y|}{400 \text{ pc}}} + 0.03 e^{-\frac{|y|}{900 \text{ pc}}} \right]$$

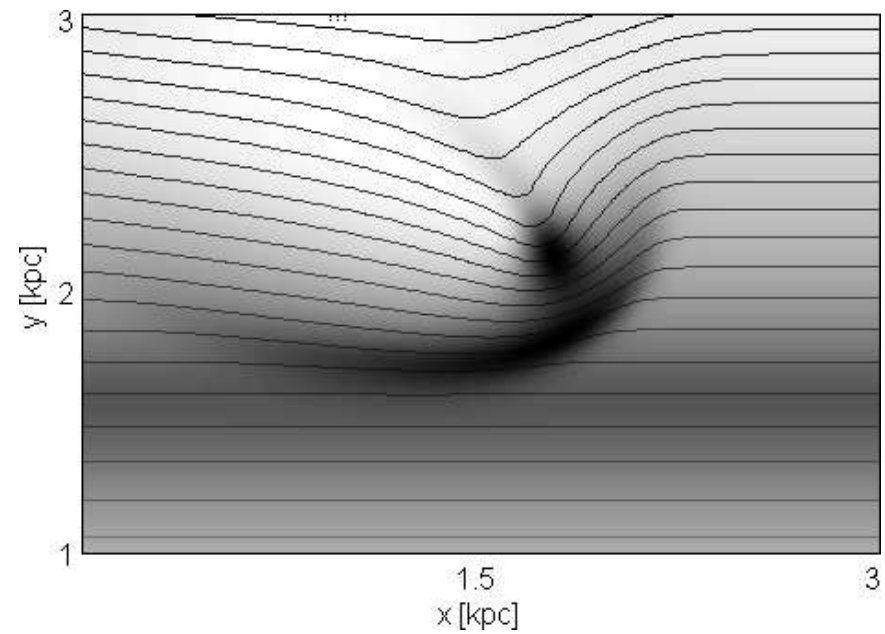
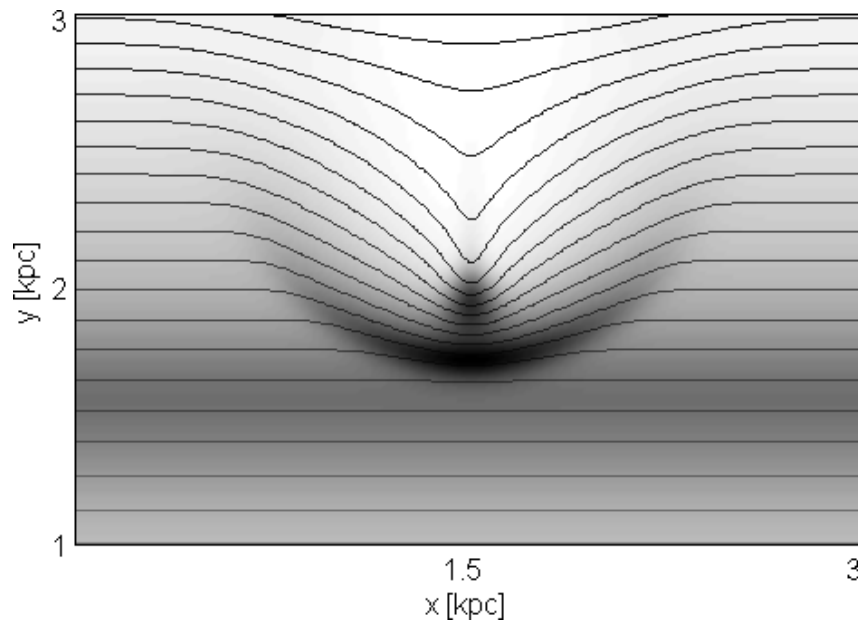
- Gravitační zrychlení (Santillán et al., 1999):

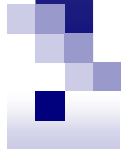
$$g(y) = 8 \cdot 10^{-11} \left(1 - 0.52 e^{-\frac{|y|}{325 \text{ pc}}} - 0.48 e^{-\frac{|y|}{900 \text{ pc}}} \right)$$

Srážky HVCs s galaktickým diskem – I.

Srážky HVCs s galaktickým diskem – II.

Děkuji za pozornost

